

Válság az oktatásban? Oktatás a válságban!

Konferencia a BCE Közgazdaságtudományi Karán a felsőoktatásról

A BCE Közgazdaságtudományi Kara 2010. április 27-én konferenciát szervezett „Válság az oktatásban? Oktatás a válságban!” címmel. A délelőtti során Fodor István, az Ericsson Magyarország korábbi elnöke, a Bölcsék Tanácsának tagja tartott előadást a „A felsőoktatás újjáépítése” címmel, őt Tari Annamária pszichológus követte, aki a magyar Y generáció jellemző tulajdonságairól beszélt. Ezt követően került sor „Az oktatás és a nevelés egysége a felsőoktatásban” tárgyú kerekasztal-beszélgetésre, ebben Henk Tamás, (egyetemi docens, BMGE), Hetesi Erzsébet (egyetemi docens, dékán, Szegedi Tudományegyetem), Karácsony András (egyetemi tanár, ELTE ÁJK), Kormos János (egyetemi tanár, dékán, Debreceni Egyetem), Rappai Gábor (egyetemi docens, dékán, Pécsi Tudományegyetem), illetve Trautmann László (egyetemi docens, dékán, BCE) vettek részt. A kerekasztal résztvevői közül Karácsony András, Kormos János, valamint Rappai Gábor írásban is elkészítették válaszait a feltett kérdésekre, a következőkben előbb ezt közöljük, majd pedig a szekcióülések összefoglalóit.

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

1. A következő időszak egyik meghatározó kérdése lesz a felsőoktatásban, hogy az oktatási színvonal megtartása mellett hogyan lehet a nevelési szempontokat is beépíteni az oktatási folyamatba. Hogyan lehet a tömegoktatás keretei között a személyességet növelni? Milyen intézményi stratégiák (például patronáló tanár, csoportbizalmi) születtek erre, és ezek mennyire sikeresek?

Elégséges és sikeres-e az, hogy a személyesség kizárólag tehetséggondozó szervezetek (szakkollégiumok, tudományos diákkörök, speciális oktatási programok stb.) formájában valósuljon meg?

Karácsony András: Való igaz, hogy a tömegoktatássá vált felsőoktatásban a nevelés kérdése háttérbe szorult. S ha fel is merültek e tekintetben rossz érzések, akkor tehermentesítésként ott volt a rutinszerű válasz: a felsőoktatásban felnőttek (18. életévüket már betöltötték) vesznek részt mind az oktatói, mind pedig a hallgatói oldalon, tehát csak szakmai tudásközvetítésre van szükség. Amennyiben mégis felmerültek a nevelés szempontjai, azok jobbra a tehetséggondozáshoz kapcsolódtak, magyarán speciális kiscsoportos, vagy éppen tutorális hallgatói képzéshez, illetve a doktoranduszok képzéséhez. Az utóbbi esetben a nevelés egyértelműen a kutatói, oktatói munkára való felkészítést jelenti, ami értelemszerűen nemcsak szakismeret-átadás, hanem viselkedési minták közvetítése (pl. miként kell tudományos vitában szerepelni, előadást tartani, stb.) is. Ebben a vonatkozásban, elsősorban az oktatói szerepre való felkészülésben, komoly strukturális hiányosság, hogy a doktoranduszok, azaz a leendő oktatók, semmiféle pedagógiai képzésben nem vettek részt (kivétel, akik bölcsész-pedagógus képzésben szereztek egyetemi alapidiplomájukat). Természetesen nem a nevelélméleti, vagy neveléstörténeti stúdiók, hanem a gyakorlatban használható módszerek, technikák ismeretének hiánya jelent problémát. Sokunk tapasztalata, hogy aki nagyszerű kutató, az nem feltétlenül nagyszerű, vagy akárcsak megfe-

lelő oktató egy a tömegoktatással áthatott egyetemen. Visszatérve az alapkérdéshez: miként lehet a tömegoktatásban jobban érvényre juttatni a nevelési (értékátadási) szempontot? Mivel a tömegesség kizárja, de legalábbis rutinszerűvé teszi a személyes tanár-diák viszonyt (amelyben egyébként ott lenne a lehetősége a nevelési aspektusnak), csak az marad, hogy olyan, a szakismereteken túlmutató tudásanyagot is közvetítsen az oktatás, amelynek témái között megjelenik a személyiség, az ember-társadalom viszony, az értékek, viselkedésnormák problematikája. Ezért kaphatnak jelentőséget az ún. társadalomtudományi („értelmiségképző”) tárgyak, ezek közül is főként a filozófia és az etika. Ez a tudás-terület ugyanis olyan ismeretet közvetít, amely a reflexív-önreflexív látásmódot, az értékek szerepét vizsgálja. Sőt ehhez még a szakmai anyagok is kapcsolódhatnak, az ún. hivatásetikák (konkrét tevékenységterületre vonatkozó etikai kódexek) tárgyalása révén.

Kormos János: Sajnos a tömegesedés leg súlyosabb következménye, hogy a nevelés szempontjából meghatározó jelentőségű személyes oktató-hallgató kapcsolat szerepe erőteljesen csökkent. Elég csak említeni a nagy létszámú csoportokat és a szóbeli vizsga háttérbe szorulását. Nem jönnek létre hallgatói kis közösségek, a rendszerbe bekerülő hallgató nem tudja megélni a valahová tartozás érzését. A „mamut-rendezvények” (többezres koncertek, bulik, gólyatáborok stb.) is ez ellen hatnak. Aztán sajnos szembesülnünk kell a nagyon komoly figyelmeztető jelekkel. Öngyilkosságokról, hallgatói agresszióról, fenyegető e-mailekről, feljelentésekről kapunk híreket, rosszabb esetben szembesülnünk is kell ezekkel. A tehetséggondozó programok fókuszába nem kerülnek be azok, akiknek a

legnagyobb szakmai, emberi segítségre lenne szükségük. A Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karán az elsőéves hallgatók esetében igyekszünk odafigyelni arra, hogy „ne vesszenek el” már a kezdetekkor. Gólya-tábort, gólya-hetet, gólya-avatót rendezünk számukra, ahol az információátadásban nagy segítséget adnak a felsőéves ún. instruktorok, akik 15–20 fős csoportokat patronálnak. Az egyetemi trendektől eltérve mi még megőriztük a kari gólyabált, és sikeres felező-, búcsú- és közgazdaszbálokat rendezünk. Minden félév kezdetekor karunkon az első hét regisztrációs hét. Ekkor kerül sor a beiratkozásra, a tantárgyak felvételére, a csoportok kialakítására stb. Az elmúlt években az első oktatási hét szemináriumait, gyakorlati foglalkozásait mintegy „osztályfőnöki óra”-jelleggel tartottuk meg. Ennek közvetlen célja az adott tárgy követelményeinek ismertetése, véglegesítése volt, de ez lehetőséget adott a képzéshez kapcsolódó általános kérdések megbeszélésére is. Mindkét megoldás nem titkoltan nevelési célokat szolgál. A szakfelelősök az akkreditációs feltételek miatt általában idősebb, erősen elfoglalt vezető oktatók. Ezért szakonként felkértünk egy-egy fiatal kollégát a szak oktatásszervezési feladatainak ellátására. Reményeink szerint ez is növelheti a személyességet. Az érdemi előrelépést a korábbi évfolyam-felelősi rendszerhez történő „visszalépés” jelenthetné, de erre sajnos nincs kapacitásunk.

Rappai Gábor: Elvitathatatlan, hogy a hatalmas évfolyamméret (nálunk Pécsen nappalán mintegy 400 fő, levelezőn kb. 150 fő) háttérbe szorítja a nevelési szempontokat. Mindezt tetézi, hogy a hallgatók a középiskolát követően hatalmas paradigmaváltáson esnek át, nem „sikk” órára járni, illetve ott aktívan részt venni,

így a személyes találkozások lehetősége is csökken. Meggyőződésünk szerint a megoldást a kics csoportos (középiszkolai osztály méretű, azaz 30–35 fős) szemináriumok jelentik, ahol nincs új ismeretátadás, hanem az előadások feldolgozása, esetleg példák, vagy esettanulmányok megoldása zajlik. Meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy a szemináriumvezetők minden órán (héten) legalább egyszer, minden hallgatónak a „szemébe nézzenek”, ennek érdekében az órákon megpróbáljuk a hallgatókat „szerepeltetni”, nota bene rendszeresen számon kérni. Annak ellenére, hogy a szakkollégiumok, illetve a tudományos diákköri mozgalmak az elmúlt 4–5 évben újból „felfutóban” vannak a pécsi karon (is), ezen az ágon csak néhány tucatnyi, maximum – öt évfolyamra vetítve – száz hallgatót tudunk valóban kiemelt módon kezelni. Évek óta tervezzük (reményeink szerint az idei ősön meg is tudunk indulni vele!) az ún. *seniorrendszert*, amelyben a fiatal tanársegédjeink, nappali tagozatos PhD-hallgatóink vállalnak egy-egy elsős szemináriumi csoportot, és egyfajta „híd szerepet” töltenek be a hallgatók és az idősebb oktatók között az indulástól kezdve. Fiatal oktatóink lelkesedésében nincs is hiány, előzetes felméréseink szerint azonban sajnos azok a találkozási pontok, amelyeket egy ilyen rendszer feltételez, csak a hallgatók mintegy 65–70 százaléka számára effektívek, a többiek a beiratkozáskor sem, a projekt munkákon sem, a csoportbulikon sem, a gólyabálon sem vesznek részt!

2. Van-e közvetlen, rendszeres visszajelzés a hallgatóktól? Hogy jut a dékán, dékánhelyettes, hivatalvezető tudomására az esetleges probléma, hiányosság?

Karácsony András: A visszajelzés formalizált rendszere: az oktatók hallgatói véle-

ményezése félévenként. Amióta ez az ETR-felületen történik, a hallgatók több mint egyharmada véleményt nyilvánít. Amiről kevesebb ismeretünk van: mit kezdenek a konkrét oktatási egységek (tanszékek, intézetek) ezekkel az információkkal? A HÖK vezetője a heti kari vezetői értekezleten jelen van, illetve a Kari Tanács ülésein (kb. havonta) a HÖK-vezető és a HÖK által delegált tagok hangot adhatnak véleményüknek (s persze szavazataikkal befolyásolhatják a döntéseket). Ezen túl a konkrét problémák kapcsán felmerülő visszajelzésre rendelkezésre áll – igény szerint – a találkozás a dékánal illetve helyetteseivel (e tekintetben a nemzetközi és az oktatási dékánhelyettes tartja a folyamatos kapcsolatot a HÖK nemzetközi és oktatási elnökhelyetteseivel).

Kormos János: Hetente ülésezik a kari tanulmányi bizottság, amelynek felét a hallgatók alkotják. Ez a leghatékonyabb fóruma az információáramlásnak, a hallgatói vélemények megjelenésének. Az ugyancsak heti rendszerességgel tartott dékáni vezetői megbeszélésen megtárgyaljuk az adott időszakban felvetődött érdemi jelzéseket, problémákat. Ezek mellett a dékán és/vagy az oktatási dékánhelyettes esetenként külön is egyeztet a kari HÖK-elnökkel.

Rappai Gábor: A karon évtizedek óta működik a dékáni tanács intézménye, amely heti rendszerességgel (hétfőn délelőtt) ül össze, tagjai a dékánon és dékánhelyettesen kívül a kapcsolati igazgató, az osztályvezetők (tanulmányi, informatikai, gazdasági), valamint a Hallgatói Önkormányzati Testület (HÖT) elnöke. A DT a színhelye a napi, operatív jellegű problémák felvetésének, a megoldási módok megvitatásának. A kifejezetten tanulmányi jellegű problémák (kérel-

mek, határidők, szabályzatok) megvitatására, megfelelő hallgatói részarányral rendelkező tanulmányi bizottság működik, amely havi rendszerességgel ülésezik. Az oktatók hallgatói véleményezése félévenként egyszer, anonim kérdőívek kitöltésével történik, de – gondolom a társintézményekhez hasonlóan – a vizszaérkezési ráta olyan alacsony, hogy ebből inkább csak óvatos következtetéseket vonunk le.

3. Hogyan valósul meg a hallgatói önkormányzattal való együttműködés? Redukálódik ez a kari tanács szintjére, vagy ennél szorosabb, gyakoribb a kapcsolat? Partnernek tekintik-e a kollégák a hallgatói képviselőket vagy inkább a szembenállás jellemző?

Karácsony András: A hallgatói önkormányzattal való együttműködés lehetőségét az előző pontban adott válaszom mutatja. Nyolc éves oktatási dékánhelyettesi tapasztalatom: alapvetően az együttműködés s nem pedig a konfrontáció volt a jellemző.

Kormos János: A hallgatói önkormányzat a karon éveken keresztül kiemelkedő munkát végzett. A szabadidős rendezvények mellett domináltak a szakmai programok. Egy ideje azt lehet érezni, hogy a kari HÖK-vezetésben is megjelent a „kontraszelekció”. Nagy számban vannak olyanok a szűkebb vezetésben, akik nagyon lassan haladnak a tanulmányaikkal, sőt néhányan meg sem szerzik a diplomájukat, csak már „kikopnak a rendszerből”. Ebből következik, hogy az általuk előterjesztett javaslatok, az általuk képviselt vélemények egyre hiteltelenebbé válnak. A fentiek ellenére a dékáni vezetés szintjén továbbra is külön egyeztetéseket folytatunk a HÖK-vezetőkkel. Külön dékáni megbízott foglalkozik a hall-

gatói szervezetekkel, kapcsolatokkal. Külön érdekes jelenség a karon, hogy a HÖK mellett további hallgatói szervezetek is működnek: DEX-műhely (szakmai kollégiumi törekvésekkel), DEKE (Debreceni Közgazdászhallgatók Egyesülete), AIESEC. Ezek a szervezetek rivalizálnak egymással, ami eredményesebb munkára is serkenthetné őket. Sajnos nem ez történik. Gyakran „egymásra szerveznek”, kerülnek egymás rendezvényeit, azaz inkább a viszály, mint az együttműködés jellemzi az együttélésüket.

Rappai Gábor: Az előbbi kérdésnél is említettem, hogy a hallgatókkal (legalábbis az őket képviselő HÖT-tel) gyakorlatilag heti rendszerességgel találkozunk a kari vezetés. (Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ezeken a heti rendszerességű találkozásokon egyre kevesebb lényegi kérdés vetődik fel, ami – alapul véve a hallgatók, a szakok, a tárgyak folyamatosan bővülő számát – csak azt jelentheti, hogy a hallgatói reprezentáció egyre gyengébb!) A karon oktató kollégák a hallgatókat kifejezetten partnernek (a kari adminisztráció részéről szinte „ügyfél”-nek) tekintik, ám megismételendő, hogy az oktató/dolgozó-diák találkozások száma egy hallgatóra vetítve egyre alacsonyabb, ezek hossza és mélysége szintén csökken. Különösen negatív érzéseket vált ki az a tény, hogy a hallgatói önkormányzat gyakorlatilag csak a nappali tagozatos, graduális képzésben résztvevő hallgatókat képviseli, az érdekérvényesítésből így kimaradnak olyan fontos hallgatói csoportok, mint a felsőfokú szakképzés hallgatói, a doktoranduszok, a levelező tagozatos (részmunkaidős képzésben részt vevő) hallgatók.

4. Világjelenség, hogy az előadás, mint oktatási forma válságban van. Felmerült-e már az előadás megszüntetésének

gondolata? Bejárnak-e a hallgatók órára, előadásra? Ha nem, akkor ennek oka oktatói vagy hallgatói oldalon keresendő?

Karácsony András: Az előadások tekintetében alapvető változást jelentett azok kötelező jellegének megszüntetése. Ezt a hallgatói részvétel egyértelmű csökkenése követte. A csökkenést befolyásoló további tényezők:

- A felsőbb éves hallgatók jelentős része a tanulás mellett *munkát végez*, hogy fedezni tudja a tanulmányaival összefüggő költségeit (vagy azok egy részét), s ebből fakadóan csak a kötelező foglalkozásokon (szeminárium) való jelenlétre koncentrálnak. Ebből következően a felsőbb évfolyamokon tartott előadásokra jellemző a hallgatói részvétel csökkenése. Továbbá ez a csökkenés megfigyelhető minden félév utolsó két-három hetében is, aminek lehetséges oka: ebben az időszakban már elkezdődnek az alternatív, fakultatív tárgyak beszámolóí, s a hallgatók az ezekre való felkészülést részesítik előnyben.
- Egy folyamatosan felvetődő kérdés: az *írott tananyag* szükségessége. S ez összefügg az előadásokon való hallgatói részvétellel. Amennyiben egy tanszék meg akar felelni annak a követelménynek, hogy a kollokviumhoz írott tananyagot is készítsen, akkor szembe kerül azzal, hogy a hallgatók nem járnak az előadásra, hiszen az írott anyag alapján is felkészülhetnek a vizsgára. Az előadás legfeljebb csak könnyítheti a felkészülést, de nem elengedhetetlen feltétel. Azt az alternatívát, hogy a hallgatói részvétel emelése érdekében ne adjon meg írott tananyagot, tipikusan nem választják a tanszékek, s elsősorban azért nem, mert jogosnak érzik az írott tananyag létére vonatkozó elvá-

rást (arról nem is beszélve, hogy sokkal egyértelműbb lehet a vizsgán a számonkérés, ha van írott tananyag).

Az előadásokon való csökkenő részvétel az ELTE Állam-és Jogtudományi Karán nem vezetett eddig annak a kérdésnek a felvetésére, hogy az előadások megszüntethetők-e? A jogászképzés specialitása miatt sem mondhatunk le az előadásokról, s ez a specialitás abból fakad, hogy a jogszabályok folytonos változásáról az írott tananyag csak jelentős időbeli eltolódással közvetíthet ismeretet. Az előadás éppen annak adja meg a lehetőséget, hogy a jogszabályi helyzet aktuális állapotáról közvetítsen ismereteket.

Kormos János: Az előadások látogatottsága a karon az utóbbi egy-két évben csökkent drasztikusan. Ez így van az oktatói és hallgatói körökben elismerten jó előadások esetén is. Ennek okait elemezni szükséges. Most csak felvetek néhány lehetséges befolyásoló tényezőt. Az előadás anyagát tartalmazó, nyomtatásban és/vagy elektronikusan elérhető irodalom, jegyzet áll rendelkezésre. (Akkor minek előadásra járni, elég belenézni a jegyzetbe stb.) Az előadás nem pontosan a megadott kötelező irodalom hű visszaadása. (Akkor a könyv, jegyzet tartalmának összevetése az előadáson leírtakkal – többletmunka.) Az előadás és a gyakorlat/szeminárium nincs összhangban, vagy az előadás és a gyakorlat/szeminárium teljes összhangban van. (Mivel az előadásra nem kötelező járni, ezért mindkét esetben idő- és energiatakarékos megoldás csak a szemináriumokat/gyakorlatokat látogatni.) A megszorított évközi számonkérések miatt a hallgató idejét, energiáját másra kell, hogy fordítsa – pl. készül az aznapi zh-ra, írja a határidős szemináriumi dolgozatot. A motiválatlanság, a szakmai igénytelenség, érdektelenség önmagában távol tartja a hallgatót az

előadástól. Mivel szinte általánossá vált az írásbeli vizsga, így az oktatási formáktól függetlenül a technikai fejlettségnek megfelelő „segédanyagoknak”, azaz a korszerű puskáknak lett elsődleges szerepe. (Az előadások ehhez nem visznek közelebb.) Itt is megjelenik az a tény, hogy lényegtelené vált a személyes ismeretség, ismertség az oktató-hallgató kapcsolatban.

Rappai Gábor: Mindezidáig a PTE Közgazdaságtudományi Karán nem merült fel annak a lehetősége, hogy az előadásokat megszüntetnénk. A legfontosabb alapképzési tárgyainkat (2010. szeptembertől) heti 2+2+2 rendszerben oktatjuk, vagyis a két órás előadás és két órás szeminárium mellett a tárgy egyes kiemelt részeiből (főszabályként tárgyanként 4–5 ilyen van) további heti kétórás „kötelezően választható” tárgyat is hirdetünk. Az így létrejött tantárgyi egység (6 óra/hét) egyetlen jeggyel zárul, és 8 kreditet ér. Ezzel is azt kívánjuk elérni, hogy a hallgatók még egy adott tárgyon belül is választhassanak számukra érdekesebb, ezért jelentősebb elmélyülést feltételező, illetve „átlagos” témák között. Sajnos a hallgatók 40–60 százaléka nem jár az előadásokra. Azt figyeltük meg, hogy mindezt ráadásul „előre eltervezetten” teszik, vagyis nem az első egy-két előadás színvonalára (kevésbé érdekes volta) tántorítja el őket az órára járástól, hanem valamilyen külső információ (a tananyag elérhetősége, az előadó személyével kapcsolatos legendáriumok, az esetleges katalógus) alapján határoznak a bejárásról. Nálunk elenyésző arányban tartanak a kollégák katalógust (kérnek névsort), ha már ellenőrzés, akkor inkább – de ez sem túl sűrűn fordul elő! – ösztönzés: az adott, ellenőrzött előadáson megjelentek „bónusz-pontot” kapnak, vagy elsőként választhatnak a vizsganapok közül, stb.

Nehéz eldönteni, hogy az előadásra nem járásnak ki az oka. Véleményem szerint a probléma a tananyag-előadásanyag viszonyában keresendő. Kialakult az a szemlélet, miszerint a hallgató írott tananyagot igényel, amit az előadás szinte csak értelmez, magyaráz, a megértését segíti, de hozzá nem, vagy nem sokat tesz. Akkor minek bejárni? – kérdik sokan. Meggyőződésem, hogy a valódi nagy tanáregyniségek ma is becsábítják a hallgatókat az előadásokra, legalábbis az évfolyam felét-kétharmadát, ami – a pécsi méreteket figyelembe véve – 200–250 fő, vagyis nem lebecsülendő tömeg.

5. A jegyzetkiadás az informatikai technikák miatt radikálisan átalakul, a hallgatók gyakorlatilag nem (vagy csak nagyon kis arányban) vásárolnak jegyzetet, tankönyvet. Milyen megoldások születnek ennek a folyamatnak a megállítására és visszafordítására (például előfizetéses rendszer)?

Karácsony András: Jól ismertek az interneten hozzáférhető „zsugorított” („kalóz”) jegyzetek, tankönyvek. Ha úgy tetszik, az új információs technológia lehetősége már megteremtette ezt a hozzáférési módot. A tanszékek ugyanakkor e technológia lehetőségeivel csak korlátozottan élnek. Legfeljebb azzal találkozhatunk az ELTE Jogi Karán, hogy az előadásvázlatok powerpointos változata hozzáférhető a hallgatók számára. Tudomásom szerint egyetlen tanszék (Magyar Állam- és Jogtörténet) adott ki digitális (interneten hozzáférhető) tananyagot. Nincs tudomásom arról, hogy más tanszékek is ezt a formát gondolnák bevezetni az oktatási tananyag, segédanyag kiadására.

Kormos János: Az alapkérdés valójában az, miből készülnek fel a hallgatók a vizs-

gákra? (Azt már meg sem merem kérdezni, hogyan, miből szerzik meg a tudást?) A többséget valójában az érdekli, hogyan tudja legkönnyebben megszerezni a krediteket. Így aztán könyvet, jegyzetet nem vásárol. A rendelkezésre álló említett „informatikai technikák” nyújtotta lehetőségek közül a hallgatók elsősorban az előadásvázlatokat tartalmazó fóliák gyűjteményét szeretik. Aztán ezt valamelyest „preparálják” – remélhetőleg az előadásokon elhangzottak alapján –, és a legsikerültebb változatokat terjesztik. Ugyanez lesz a sorsa a fogalomgyűjteményhez, a lehetséges vizsgakérdésekhez, mintapéldákhoz stb. kapcsolódó, valakik által kidolgozott anyagoknak. Aztán csodálkozunk, amikor az írásbeli munkák javítása során rendre ugyanazon ostobaságokkal, súlyos hibákkal találkozunk. Az oktatási színvonalat a jelenlegi tömegképzésben nem lehet megtartani. Még a gazdaságtudomány képzési területen sem, ahova pedig még mindig az adott évfolyam legjobbainak nagy hányada kerül be. Eltérő módszereket kell alkalmaznunk a legtehetségesebb, illetve a szerényebb képességű hallgatók képzésében. Úgy látom, ezeket még nem találtuk meg, nem találtuk ki, de semmiképpen nem váltak általánossá. Pedig ezeknek önmagukban komoly nevelési értéke is lenne.

Rappai Gábor: A korábbiakban próbálkoztunk – elsősorban a levelező tagozatos hallgatók számára – „beiratkozási csomag” összeállításával, de – egyébiránt akceptálandó hallgatói érvek (pl. az „öröklés”, az antikvárium vásárlás, a könyvtár) miatt – erről letettünk. Az elmúlt évtized tapasztalata alapján egyetlen, valóban a saját könyvvásárlást elősegítő megoldást találtunk, ez az „open book” írásbeli vizsga (esetleg félévközi zárthelyi dolgozat), amelyen a hallgató használhatja a tárgy

sillabuszában megadott tankönyvet (és csak ezt használhatja!). Nyilvánvalóan vannak olyan tárgyak, amelyek esetében ez könnyebben megoldható (elsősorban példamegoldással számon kért módszertani tárgyak), mások esetében (inkább lexikális tudást visszakérdező curriculumok) ez nehézkes. Az idei ősztől tervezük, hogy az ETR-es (ez nálunk a Neptun megfelelője) tárgyfelvétellel szinte azonos pillanatban egy program a hallgatót elnavigálja egy online értékesítési pontra, ahol azonnal meg lehet vásárolni a tantárgy kötelező (esetleg – de szép is lenne! – ajánlott) irodalmát, amelyet a szorgalmi időszak első hetében a hallgató a jegyzetboltban átvehet (esetleg a bolt a megadott címre kiszállítja). Sajnos – a kar és az egyetem minden törekvése ellenére – a hamisítás (másolás) megakadályozása szinte lehetetlen, ráadásul a különböző elektronikus segédanyagok (ppt-k, pdf-fájlok, stb.) azt az illúziót keltik a hallgatókban, hogy a tankönyvre nincs is szükség...

SZEKCIÓÜLÉSEK

KÖZGAZDASÁGI ELMÉLETEK TÖRTÉNETE SZEKCIÓ

Bekker Zsuzsa tanszékvezető egyetemi tanár nyitotta meg a szekcióülést, majd ismertette, hogy a program szerinti hat előadás két blokkból fog állni. Az első részbe olyan témák kerültek, amelyek inkább a korai közgazdaságtanhoz, míg a második részbe olyanok, amelyek az újabb közgazdasági elméletekhez és a pénzülméletekhez kapcsolódnak.

Az első előadást „A politikai aritmetikától a gazdasági voluntarizmusig – Jánossy elméletének relevanciája” címmel Bekker Zsuzsa tartotta. A politika szót itt nem a ma használatos értelmében kell venni, hanem az eredeti, azaz, a

poliszra, a köz ügyeire vonatkozó jelentéstartalommal. Az előadás lényegében a mérés és elméletalkotás kapcsolatának vizsgálatával foglalkozott. Mivel a politikai aritmetika kvantitásokkal dolgozott, ezért a „számszerű érvelés művészetének” tekintették. Számos képviselője volt, Angliában például *Petty*, *King*, Franciaországban *Boisguilbert*, *Vauban*. A klasszikus korban célzott mérésnek jelent meg, amivel a gazdaságpolitikát akarták alátámasztani. *Adam Smith* ugyanakkor nem hitt benne. A gazdasági mérés a voluntarizmus korában, a korai szocializmusban, érdekes formát öltött. Mivel a statisztikát burzsoá tudománynak tekintették, helyette voluntarista célokat kiszolgáló, össze nem hasonlítható mérőszámokat alkalmaztak. Jánossy Ferencnél ennek ellenére ismét a számokkal való érvelés művészetévé vált. Fejlesztelméletét szisztematikus méréssel támasztotta alá. A nemzeti jövedelmet új módszerrel, naturális mutatókkal mérte, méréselméleti megalapozással.

A következő előadó *Madarász Aladár* egyetemi docens volt. Előadása, a tavalyi konferencián tartott folytatásaként, ismét a korai válságok történetével foglalkozott. „Államadósság és tőzsdebuborék – a South Sea Company története” címmel ez alkalommal az 1700-as évek nevezetes válságát tekintette át. Az első rész a buborék eszme- és művészettörténeti pályafutását foglalta össze. Az első közgazdasági meghatározás az árupiaci és a tőzsdei buborékokról 1771-ben, az *Encyclopaedia Britannicában* jelent meg; a buborékhoz vezető spekulációt az árupiac vagy a tőzsde tudatos és szándékos megtévesztése következményeként tekintve. A modern közgazdaságtanban ez a kifejezés a „nagy mérséklődés” évtizedeiben szinte elő sem fordult, de mára a szakirodalom és a gazdasági publicisztika egyik leggyakrabban használt kifejezése

lett. Csak kevesen vélik úgy, mint *Eugene Fama*, a hatékony piacok elméletének kidolgozója, aki kijelentette, hogy a buborék szónak nincs értelme. A reneszánsz és a barokk képzőművészetében és irodalmában a buborék az emberi élet mulandóságának és a világi javak hívságának jelképe, a nonkonformista *John Bunyan* híres művében *Madame Bubble* a kísértő gonoszság megtestesülése. A második rész a *South Sea Company* 1711-es alakulásának történetét ismertette, amely egyszerre volt a háborús államadósság finanszírozását szolgáló megoldás, kísérlet új piacok meghódítására és egy saját pénzügyi és kereskedelmi csoport „helyzetbe hozása” az új tory kormány által, a kialakuló parlamenti váltogazdaság keretei között. Az előadás ezután az 1719–20-as eseményeket tekintette át, azt, hogy miként állt át a társaság vezetése a dinasztia- és hatalomváltás nyomán a whigek oldalára, hogyan vált sürgetővé a *Law*-féle franciaországi kísérlet első sikerei után az angol pénzügyi mozgástér megnövelése, hogyan alakult ki az adósságkonverzió és a részvénypiaci buborék összekapcsolása, milyen szerepe volt az uralkodó, a kormány és a parlament korrumpálásának és a „racionális befektetőknek”. Az előadó végül egy korabeli könyvkereskedő példájával illusztrálta a spekuláció lehetséges pozitív hozadékát: a piacról időben kiszálló *T. Guy* egész vagyonát egy londoni kórház alapítására hagyta, amely ma is fennáll.

Az első blokk utolsó előadását *Hild Márta* egyetemi docens tartotta „Az ún. *Smith* probléma – magyar közgazdászok nézetei a vita korai szakaszában” címmel. A *Smith* probléma „Az erkölcsi érzelmek elmélete” és „A nemzetek gazdagsága” közötti vélt vagy valóságos módszertani különbözőségről szól, például azon problémákról, amelyek abból adódnak, hogy az egyéni cselekvések alapja az első

műben a szimpátia, a másikban az önérdék. A napjainkig tartó vita során voltak, akik kibékítették egymással a két művet, mások viszont teljesen ellentétesnek tartották azokat. Először a német történeti iskola vetette fel e kérdést a XIX. század közepén, és csak az 1890-es évek végétől vált nemzetközileg is fontos kutatási témává. A Smith probléma kiemelkedő helyet kapott a modern Smith-kutatásban is, újratárgyalása hozzájárult ahhoz, hogy megváltozzon az a gyakran hangoztatott értékelés, amely a hangsúlyt arra a helyezi, hogy Smith a szabad kereskedelem egyszerű profétája volt. Az első német felvetésekhez *Kautz Gyula* és *Földes Béla* mellett *Navratil Ákos* is hozzászólt. A fiatal Navratil 1898-ban megjelent, Smithről írott könyve az első és mindmáig egyetlen magyar nyelvű mű, amely szisztematikus és megbízható áttekintést ad a korabeli felvetésekről és a különböző álláspontokat tükröző érvekről. Ebben Navratil azok véleményét fogadta el, akik a két Smith-mű összeegyeztethetősége mellett érveltek. Későbbi műveiben neki is megváltozott a véleménye, és inkább a különbözőséget hangsúlyozta.

A második blokk első előadója *Kelemen József*, a tanszék doktorandusza volt, aki a Magyar Közgazdasági Társaság 1920-as pénzügyi ankétján felmerülő kérdésekkel foglalkozott. Az első világháború után a gazdaságilag szétzilált országok a helyreállítás útjára léptek. Nem volt mindegyik ilyen szerencsés, köztük Magyarország sem, ahol a helyzetet politikai gondok is nehezítették. Mindezek következtében súlyos pénzügyi problémák jelentek meg. Ennek egyik példája, hogy a korona és a svájci frank árfolyama a háború előtt még megegyezett, de a húszas évekre körülbelül az ötvened részére csökkent a korona értéke a frankkal szemben. Az ankét ezekre a problémákra kereste a megoldásokat, azért hogy a gaz-

daságpolitikának támpontokat adhasson. Az ankét előadói különböző javaslatokkal éltek. *Teleszky János* például elsődlegesnek tartotta a termelés helyreállítását, ami az egész rossz gazdasági és pénzügyi helyzet megváltoztatásának alapja volt. Az inflációs adóztatás helyett egy új adórendszer felállítását, az államháztartás rendbetételét javasolta, új és igazságos adók bevezetésével, amit a társadalom is megért, és ami mellé áll. Hangsúlyozta a külföldi kölcsönök fontosságát is.

Szepesi György, címzetes egyetemi docens előadásában egy régi vita feléledését elemezte: a keynesianusok és monetaristák álláspontját a jelenlegi válság okairól, lefolyásáról és kezeléséről. A probléma igen aktuális, hisz a 2007-ben kirobbant pénzügyi válságot taglalta elméletörténeti megközelítésben. A válság előtti mintegy két és fél évtizedes időszak a közgazdasági elméletek szempontjából nem bizonyult egyértelműnek. Egyrészt, a washingtoni konszenzushoz való doktriner igazodás jellemezte, vagyis monetarista, liberális elméletek uralták a közgazdaságtant, másrészt a világban kitörő válságok – a dél-amerikai, az orosz, és az ázsiai is – életben tartották a (neo)keynesianus eszméket. Így a mostani nagy válság kitörésekor nemcsak a monetarista elméletek alapján történtek intézkedések, hanem egyaránt alkalmaztak monetarista és (neo)keynesianus, fiskális eszközöket is. Monetáris oldalon *Greenspan* és *Bernanke* említhető meg. Bernanke az „Essays on Great Depression”-ben *Friedmann* munkásságát egészítette ki, közben pedig szólt a pénzkínálat szerepéről és a szigorú pénzpolitika káros hatásairól. Az ellenoldalon két másik jelentős egyéniség *Krugman* és *Stiglitz*. Krugman élesen bírálta a washingtoni konszenzust, Stiglitz pedig főként a racionális várakozások elméletét kritizálta.

Utolsóként *Horváth László* egyetemi docens tartott előadást „Viselkedés-közgazdaságtan – problémafelvetések, válaszlehetőségek” címmel. Az alapkérdés az, ha a közgazdaságtan az emberi viselkedéssel foglalkozik a szokásos üzleti életben, akkor mi szükség van külön viselkedés-közgazdaságtanra. Ha viszont indokolt az új közelítés, akkor a hagyományos megközelítés tévesztett-e célt? *Herbert A. Simon* az ortodox elmélet egyéni racionalitáson alapuló maximalizálási elvei helyett a valósághoz közelebbi jelenségeket vizsgálta: korlátozott racionalitás, korlátozott hozzáférés az információkhoz, bizonytalanság, kognitív korlátok. Egzakt formája nem alakult ki, ennek ellenére ez a megközelítés számos eredménnyel szolgált. Az utóbbi időben egyre népszerűbbé váló irányzat néhány képviselője Nobel-díjat is kapott, így pl. *Kahnemann* – akinek kísérletei szerint az alanyok döntéseiben a tiszta racionalitás helyett gyakran rövid utak, heurisztikák, előítéletek és hüvelykujjszabályok szerepelnek – eredményei eltérnek a megszokottól. Ezekkel kapcsolatban az előadó olyan nyelvi, szövegértelmezési és logikai problémákra mutatott rá, amelyek azonosítása, illetve feloldása esetén számos esetben már alkalmazható a hagyományos közgazdasági megközelítés. Ennek alapján az ortodoxia és ezen alternatív irányzat közötti szakadék nem annyira áthidalhatatlan, mint első pillantásra látszik.

Mindkét blokk végén alkalom nyílt a vitára.

KÖZGAZDASÁGI SZEKCIÓ

A közgazdasági szekció elnöke *Zalai Ernő* volt. Az első előadó, *Berde Éva* a cseh, a lengyel és a szlovák foglalkoztatási szolgálatot hasonlította össze. Lengyel-

országban különösen magas a munkanélküliség. Rendkívül drágán működik a foglalkoztatási szolgálat, a bürokrácia miatt az idő nagy része az adminisztrációval telik, így a szervezetnem tud hatékonyan működni. Ma már kezd egyre fontosabbá válni az aktív eszközök működtetése is, azonban az elfogadottsághoz saját stratégiára van szükség. A válság következtében még inkább felértékelődtek a foglalkoztatási szolgáltatások, egyre több pénz jut rá. Fejlettebb szemléletet jelent, hogy már ötvözik az aktív és inaktív eszközöket. Szlovákiában már megvalósult egy egységes rendszer, amelyben a járadékra jogosultak és a már nem jogosultak (azaz a csak segélyből élők) helyzete között alig van különbség. Minden országban megfigyelhető azonban, hogy a legrosszabb helyzetben a csak szociális segélyből élők vannak. Csehország nagy előnye, hogy a centralizált rendszer mellett a decentralizálás igénye is jelen van (míg Szlovákiában csak centralizált, Lengyelországban pedig csak decentralizált rendszer működik), így itt veszik leginkább figyelembe a lakosság igényeit. Összességében kijelenthető, hogy a 15 évvel ezelőtti nagyvonalú munkanélküliségi ellátás már nincs jelen.

Gilányi Zsolt, a szekció második előadója „Értékelméletek versus elszámolási rendszereken alapuló megközelítések alapjai” címmel tartott előadást. A közgazdaságtani gondolkodás célja társadalmaink gazdasági folyamatainak megértése. Ugyanarról a jelenségről más képet alkotnak az értékelméletek és más az elszámolási rendszereken alapuló megközelítések hívei. A közgazdaságtudomány atyja, Adam Smith szerint a közgazdaságtudomány a társadalmi (nemzetek) és (a társadalmat alkotó) egyének gazdagodási folyamatát (gazdagsági okait) vizsgálja. Az értékelméletek szerint az egyéni és társadalmi gazdagság az egyén illetve a

társadalom által birtokolt javak összessége. A társadalmi gazdagság kizárólag úgy nőhet, hogy kevésbé értékes javakból értékesebb javakat állítunk elő, vagyis termelünk. És úgy csökkenhet, hogy az értékesebb javak kevésbé értékes javakká alakulnak – vagyis fogyasztunk (emberi szükségletet elégítünk ki) illetve a javak fizikailag/értékben kopnak (amortizáció). Tehát a smith-i definíció helyett a közgazdaságtudomány azt vizsgálja, hogy mit termelünk (milyen javakat állítunk elő), hogyan (milyen javak felhasználásával) és kinek (hogyan osszuk el létrehozott társadalmi gazdagságot). A klasszikus közgazdaságtan alapján a magántulajdonnal bíró szereplők munkamegosztásban javakból javakat állítanak elő, és azt egymással elcserélik. Így az értékelméletekben a gazdagság kizárólag jószágokból áll és a szereplők közötti kizárólagos kapcsolat a csere. A cserék végrehajtásának problémáját pedig egy speciális, pénz névre keresztelt jószág hivatott megoldani, amely nem változtat a relatív árakon, így nem módosítja sem azt, hogy mit, sem azt hogy hogyan termeljenek. A szereplők által végezhető tevékenységek alapján két típusú szereplőt különböztetünk meg: a fogyasztót és a termelőt, (ami bizonyos modellekben kiegészül az újraelosztó állammal). A közgazdaságtan másik ága (modern közgazdaságtan) – az elszámolási rendszereken alapuló megközelítések – az egyéni és társadalmi meggazdagodás folyamatának vizsgálatában a hangsúlyt a létrehozott gazdagság elosztási mechanizmusára helyezi, ellentétben az értékelméletekkel, amelyek a *milyen formában kell létrehozni a gazdagságot* (mit termelünk) és *mi annak a leghatékonyabb módja* kérdésekre helyezik a hangsúlyt.

A harmadik előadást *Szakadát László* tartotta, „Kiskereskedelmi árrögzítés: jog és közgazdaságtan” címmel. Jogi keret

szempontjából, abban az esetben, ha valamilyen tevékenység alapján tiltott, azért van menekülési lehetőség, ez a feketelistás magatartáshoz vezet, ahol az alperesen van a bizonyítási kényszer. Jogszerűtlennek akkor minősül, ha összejátszást eredményez a termelés vagy a kereslet, ha monopolizációt, vagy ha monopolista árazást eredményez. Így gyakorlatilag szinte sose törvénytelen, Magyarországon kb. 10 százalékban fordulhat elő. Precedensnek számított Magyarországon a MITAC, a Costyol, illetve a Bomba esete, Szlovákiában pl. a Harry Potter könyvek. A tesztek alapján a korábbi esetek nem akadtak meg a szűrőn, a monopóliumot nem állapították meg, márkák közötti erős verseny, valamint alacsony termelési életciklus volt a jellemző. Felmerül az a kérdés, hogy a kereskedőnek nem áll jogában az ár meghatározása? Fontos teendők a későbbiekben: a jogi keret módosítása, használt tudás alapú értékelés, a termelők jogainak védelme, valamint bizonyítási teher a felperesen. Jelentős javaslat még, hogy a közgazdasági elemzés kerüljön bele a jogi érvelésbe. A témával kapcsolatban érdekes vita alakult ki a hallgatók részvételével.

Kálec-Simon András a javasolt kiskereskedelmi ár témájában tartotta meg a negyedik előadást. A kiskereskedelmi árrögzítés (RPM) motivációja: kettős marginalizáció megszüntetése, kartell kikényszerítése, szolgáltatási szint biztosítása. A nagykereskedők azonban gyakran – minden kötelezettségtől mentesen – ajánlanak valamilyen kiskereskedelmi árat a kiskereskedőknek (illetve ezt közölhetik a fogyasztókkal is), jogi következmények nélkül. A jogi megítélés példáját a holland pszichológusok és pszichiáterek esetében láthattuk. A reálisnak ítélt ár kikényszerítését az 5 centes Coca-Cola példáján mutatta be az előadó. Lélektani határokat állapítottak meg, amit

Rosenkranz le is írt a *Referenciapontok és árendmények elméletében*. Ahhoz, hogy a nagykereskedőnek ne álljon érdekében hazudni, a kiskereskedő bevételeinek függetlennek kell lenni a költségtől. Így viszont a nagykereskedő és a kiskereskedő haszonkulcsa negatív kapcsolatban áll egymással. Ha megfelelően türelmesek a játékosok, akkor ez kikényszeríthető egyensúlyá tehető és újratárgyalásbiztos. Itt van jelentősége a szignálnak és a „moon pricingnek”. Ebben az esetben empirikus tapasztalatként a holland tőltőállomások hozhatóak fel példaként az újratöltés és az árváltoztatás eredményeképpen létrejövő koordinációs hatás miatt.

A következő előadó *Kürthy Gábor* volt, előadásának címe „Egy zárt gazdaság egyensúlytalanságai pénzületi szempontból”. Narratívák tekintetében két elméletet tudunk megkülönböztetni: az *újraéledő* valamint a *megfordított* Bretton Woods teóriáját. Az újraéledő Bretton Woods elmélete az 1944-es megállapodáshoz és az az utáni helyzethez viszonyítja a 2000-es évek gazdasági állapotát, a másikban pedig a jogi és közgazdasági racionalitás ellentéte jelenik meg. Hogy miért Bretton Woodshoz viszonyítanak, a pénzületi alapján könnyen megválaszolható. Állandó konfliktus jelentkezett a jogi és közgazdasági racionalitás között, ami sokáig állami keretekben zajlott; ezt szüntette meg Bretton Woods, de facto, mivel a dollár lett a nemzetközi fizetőeszköz, a csatlakozó országok pedig ezt elfogadták, amellet, hogy megtartották saját nemzeti valutájukat. Az újraéledő Bretton Woods esetén az állítható, hogy a világ leírható centrum illetve periféria rendszereként, ahol a perifériákra jellemző, hogy alulértékelik a valutájukat, és próbálnak felzárkózni a centrum országaihoz. Jelenleg Oroszország és Kína ennek legjobb példái. A meg-

fordított Bretton Woods esetén sok ország egymástól függetlenül folytat inflációs célkövetést, amivel alacsony árat és kiegyensúlyozott növekedést tudnak elérni. Két általános egyensúlyi modell alkalmazható. Az első esetben a közép-pontban az árfolyam áll. A gazdasági szereplők rá vannak kényszerítve a gazdasági növekedés serkentésére az import-export miatt. Jelentős szerepe van még a pénzpiacnak is. A második egy olyan árfolyammodell, ahol a valutatartalék tölt be fontos szerepet, a középpontban pedig az infláció áll. A két felfogás abban különbözik, hogy mit tekint a világgazdaság működési elvének. Magyarország 2000-ig az első modellt követte, exportorientált gazdaságpolitika jellemezte. 2001-óta pedig a második modellt alkalmazza, azaz inflációs célkövetés jellemzi jelentős növekedés nélkül.

Misz József „Lehet-e racionális az irracionális? A demokratikus hatékonysági veszteség, avagy a nép akarata” című előadásában abból indult ki, hogy a régi „elit” a nép háta mögött cselekedett, ami hatékonyságvesztéshez vezetett. Egyesek szerint a demokrácia hatékony, mások szerint nem, elsősorban a választók akarata miatt, ami *racionális irracionálitáshoz* vezet. Számolni kell a piacellenes torzítással, azaz, hogy a közvélemény szisztematikusan lebecsüli a verseny eredményeit, ha egy cselekedet profithoz vezet. Ez károsnak minősül, mivel jövedelmi tranzakció keveredik, s az emberek elosztási funkciót látnak a jövedelemben. A paternalista torzítás miatt az állam szerepét jobbnak gondolják, a külföld-ellenes torzítás miatt lebecsülik a nyitottság előnyeit. A munkahelyteremtési torzítás esetén a munkamegtakarítás előnyeit lebecsülik, csak a munkahelyteremtést tartják szem előtt. A pesszimista torzítás azt jelenti, hogy lebecsülik a trendeket, ezzel befolyásolva a preferen-

ciákat; ilyen esetben hallhatjuk a már-már jellegzetes „régén jobb volt” mondatokat. Az irracionális torlódásának színtere a politika (hisz a választók a szavazófülkékben hódolhatnak a rögeszméiknek), azonban vannak ellensúlyozó tényezők is, amiknek köszönhetően értékelik a megvalósult gazdasági helyzetet. A válság hatására a fogyasztók elégedetlenebbek, a politika viszont sokkal racionálisabb lett.

A következő előadó, *Németh András Olivér* a *makrogazdaság-politika a és növekedés* kapcsolatát vizsgálta. Az alapvető modellek a tőke és a munkaerő növekedésével és a technológiai fejlődéssel foglalkoznak, azonban ezek felhalmozása maga a növekedés, és nem pedig annak oka. A valós okok a kultúra, az intézmények és a gazdaságpolitika. Általában a modellekben nem jelennek meg a növekedési tényezők (de pl. a Solow-modellben jelen van a megtakarítási ráta); gyakorlatilag ezek a gazdaságpolitika következményei. Stabil, fegyelmezett költségvetési politika eredményez gazdasági növekedést. Kormányzati kiadások pozitív hatása a fejlődő infrastruktúra, a közjavak gyarapodása, valamint az egyenlőtlenségek csökkentése. Negatív hatásai: a kiszorítási hatás, az adók torzító hatása, valamint az, hogy a politikai bizonytalanság csökkenti a beruházási hajlandóságot.

Novák Zsuzsanna angol nyelvű, „*Inflation Targeting as Monetary Policy Framework for Convergence in the Visegrád Countries*” című előadásában az inflációs célkövetés alkalmazásáról beszélt a visegrádi országokban. Az inflációs célkövetés német eredetű gazdaságpolitikai eszköz, kérdés, hogy árstabilitásba torkollik-e? Számos elméleti előzménye van, mint például a keynesiánusok, neoklasszikusok, valamint a reál üzleti ciklusok elmélete. Samuelsoni definí-

ció szerint egy explicit középtávú monetáris politikai cél a döntéshozatal megfelelő eljárással, ennek következménye a jegybanki válaszfüggvény, ami a Taylor-szabályon alapul. Egyes gondolkodók szerint ez gazdasági növekedést okoz. Az előadó empirikusan elemezte ennek alkalmazását 14 ország, valamint a visegrádi országok esetében.

Végül *Trautmann László* dékán előadása hangzott el, „Új világrend és kapitalizmus” címmel. Az elsődleges kérdése az előadásnak, hogy végbement-e paradigmaváltás a közgazdaságban? A válság hatására egy kb. 20–25 éves korszak zárult le, s most a tudásalapú gazdaság, az értékrendalapú közelítés következik, ahol az innováció a lokális piacok közeledését eredményezi. Az eszmetörténet nagyobb szerepet kap, így pl. *Platón*, *Smith*, *Marx*, vagy *Samuelson* gondolatai lehetnek nagy hatással ezen új paradigmára. A politikai gazdaságtan, a holisztikus szemlélet és az intézményi megközelítés reneszánsza jön. A változást jelzi az is, hogy előtérbe kerülnek a korrupciós eljárások, s a vállalatok képesek arra, hogy befolyásolják a politikát. Megjelenik a feudalizmus, kapitalizmus, szocializmus újraértelmezése, és változik a demokratikus értékek és a gazdaság kapcsolata. Újra kell gondolni a hasznosságot és a profitmaximalizálást is. Ha egy vállalat sikeres akar lenni, már szükséges, hogy bekapcsolódjon a politikába is.

MÓDSZERTANI SZEKCIÓ

A módszertani szekció témáiba az elmélyültebb statisztikai kutatástól a kérdőív optimális terjedelmét firtató kérdésig sok minden belefért. Az első előadó *Ágoston Kolos* volt, aki „*CVaR számítás SRA algoritmussal*” címmel tartott előadást. A VaR(béta) megadja azt az érté-

ket, aminél a döntéshozó béta valószínűséggel nem veszt többet. Ilyenformán a könnyű értelmezhetőség itt előnyként jelenik meg. A CVaR a feltételes várható értéket jelenti, ami portfólió optimalizálásánál lehet hasznos. Az SRA-ról megtudtuk még, hogy az egy *Deák István* által kifejlesztett algoritmus, sztochasztikus programozási feladatok megoldására, azonban elméleti bizonyítása még várat magára.

A következő előadást *Sugár András* tartotta *A hőmérséklet hatása a gazdasági és társadalmi folyamatokra* címmel. A hőmérséklet és bizonyos termékek fogyasztása közötti kapcsolat modellezését előrejelzésre használják, a pénzügyi optimalizálásnál fontos ugyanis a minél pontosabb menetrend/előrejelzés. A sör esetében például lineáris kapcsolat mutatható ki, ami érdekes módon -10 fok és $+30$ fok esetén is azonos fogyasztásváltozást mutat egységnyi hőmérsékletváltozás esetén. A gázfogyasztásnál is alapvetően lineáris az összefüggés, viszont megjelenik a küszöbérték fogalma. Ez azt jelenti, hogy a trend csak egy bizonyos hőmérséklet alatt érvényesül. Az áramfogyasztást is nagymértékben befolyásolja a hőmérséklet, ám ennek az összefüggésnek a leírása már nem olyan egyszerű. Ugyanis túl hideg esetén a fűtés, túl meleg esetén a klímaberendezések fogyasztanak sok áramot, az összefüggés tehát „V” alakú. A statisztikai módszereknek ez a gyakorlati alkalmazása jól hasznosítható az üzleti életben is, hiszen egy nagyobb cég esetében éves szinten több milliárd forint is megspórolható a pontosabb tervezésnek köszönhetően.

A módszertani szekció harmadik előadása témáját tekintve szintén a statisztika tárgykörébe sorolható. *Ferenci Tamástól*, a Statisztika Tanszék demonstrátorától az egyetemen oktató alapozó statisztikai tárgyakból is sokak számára

ismert, a hipotézisvizsgálat eszközüül szolgáló statisztikai próbák alkalmazhatóságának vizsgálatáról hallhattunk prezentációjában. A statisztikai tesztek igen érzékenyek lehetnek előfeltételeik megsértésére, ezt írja le a *robosztusság* fogalma. Szemléltető példaként az előadó a jól ismert t-próba robusztusságát vizsgálta a normalitási feltétel megsértése esetén. Ilyen vizsgálatok természetesen már korábban is folytak, ezért a kutatás fő célja nem is az volt, hogy megállapítsa a teszt érzékenységét a nemnormalitásra – ez már a t-próba használatának kezdetekor ismert volt. Az újdonságot a robusztusság megállapításához felhasznált, különböző ferdeségű és csúcosságú sokaságokból származó mintákon elvégzett hipotézisvizsgálatok lefuttatásának gyorsasága jelentette a Monte Carlo szimulációt használó programban. Például a t-próba robusztusságára vonatkozó eredményt 4 milliárd hipotézisvizsgálat (és 80 milliárd véletlenszám-generálás) szolgáltatva, aminek elvégzéséhez mindössze 373 másodpercre volt szükség! A megoldás lényege, hogy a hipotézisvizsgálatokat végző program egy grafikus processzor (GPU) teljesítményét használta ki, olyanét, amely szinte bármely közönséges videokártyán megtalálható. A kutatás további eredménye pedig az, hogy az elkészült program könnyen átkonfigurálható, így más tesztek előfeltételeinek vizsgálatára is könnyen és gyorsan alkalmazható.

A következő előadást *Kotosz Balázs*, a Statisztika Tanszék adjunktusa tartotta. Tematikáját tekintve változatlanul módszertani prezentációt hallhattunk, ami ráadásul részben az előző előadás folytatásának, egy ott felvetett probléma részletesebb kifejtésének is tekinthető volt. A már említett Monte Carlo szimulációs vizsgálat során ugyanis felmerül a kérdés, hogy hogyan lehetséges tetszőleges

ferdeségű és csúcsosságú sokaságokból véletlen mintákat generálni. Az alapozó statisztika kurzusokon oktatott eloszlások erre nem alkalmasak, hiszen nem létezik egymástól függetlenül állítható harmadik és negyedik momentumuk. Az előadó áttekintette, hogy milyen más eloszlások lehetnek erre a célra alkalmasak (pl. a Pearson-eloszlás család, Burr XII-eloszlás, Johnson-eloszlás család, Fleishman-transzformáció stb.). Az előadás során végig hangsúlyosan kezelte a gyakorlati megvalósíthatóság kérdését, külön is részletezve két esetet: a momentumok és a kvantilisek alapján történő megadást. (Az előző előadásban nyilván a momentumok alapján történő megadás volt a probléma.) Foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy az egyes eloszlások mely ferdeség-/csúcsosságtartományban alkalmazhatóak.

Az ezt követő előadásból megtudtuk, hogy *Atanaszov Dávid* és *Orosz Gábor* a kérdőív optimális hosszát kutatta. Értelem szerűen a minél hosszabb kérdőív a jó az adatgyűjtő szempontjából, azonban a kitöltési hajlandóság csökkenése és a nem szándékolt hibák növekedése miatt célszerű rövidebb kérdőíveket használni. E két szempont szerint – a kutatás eredményei alapján – a körülbelül egy oldalas kérdőívek az ideálisak. A kutatás további fejlődési iránya lehet a lehetséges kérdőív hosszok specializálása, illetve annak kutatása, hogy mely csoport, milyen tulajdonságú egyének töltenek ki kérdőíveket nagyobb valószínűséggel.

A szekció többi előadása pedig *Baji Petra*, *Érsek Katalin*, *Hunyadi Edit* és *Mikudina Boglárka* jóvoltából különböző egészség-gazdaságtani témákkal ismertette meg a hallgatóságot. Az előadások érintették a beteg önrészmegítélését, a demencia egészség-gazdaságtani elemzését, valamint az epilepsziás és a Parkinson-kóros betegek betegségteher-

felmérését. Ezek az előadások a módszertan magas szintű gyakorlati alkalmazásával tűntek ki. Azt a tanulságot sugallták: ha az egyetem szélesebb nyilvánossága tudna a karon folyó magas színvonalú és sokrétű tudományos tevékenységről, az pozitív folyamatokat indíthatna el, többen kapnának kedvet a kutatásokba való bekapcsolódásra, ami már a fiatal hallgatóknak is perspektívát nyújthatna egyetemi éveikre.

ÖSSZEHASONLÍTÓ GAZDASÁGTAN SEKCIÓ

A szekció az „*Intézmények alakulása: keretek és motivációk*” címmel tartotta ülését. Az idő szűkössége miatt sajnos az előadók kénytelenek voltak mondandójukat meglehetősen tömör formában kifejteni, ennek ellenére hasznos tapasztalatokat és információkat szerezhetett az, aki részt vett a szekcióülésen. Elsőként *Szabó Katalin* elemezte a világ gazdaságának jelenlegi helyzetét a képzett munkaerő szempontjából nézve, szerinte ugyanis a tehetségek bevonása és megtartása a gazdaságban kulcsfontosságú tényező és a világot egy széles körű tehetséghiány fenyegeti a jövőben. Ha egy erőforrás szűkösen áll rendelkezésre, akkor annak minél eredményesebb kihasználására kell törekednünk, azaz ha a tehetségeket jobban gondozzuk, akkor ez által a versenyképesség, mint eredmény növekedni fog. A tehetséghiány kialakulásának okai széles körűek. Az elöregedő népesség és az ezzel párhuzamosan végbemenő gyors technikai fejlődés komoly problémák elé állítja a gazdaságot, amihez az alkalmazkodás képtelen oktatás, az elnyúló oktatási idő és a kiélezett globális verseny is hozzájárul. Ha ezek a hátráltató tényezők hosszú távon nem változnak, akkor komoly válságba kerülhet a gazdaság. Megoldás lehet a

tehetségbázis kiszélesítése, azaz elsősorban az idősek és a nők fokozottabb bevonása a tehetséggondozási és képzési folyamatba, emellett hálózatos rendszerek kidolgozása a még rejtett tehetségek felkutatására szintén pozitív eredménnyel járhat.

Rosta Miklós előadásában a közszolgálati menedzsment nyugat-európai gyakorlatát mutatta be, párhuzamba állítva a hazánkban tapasztalható viszonyokkal és az itt végbemenő innovációval, amely sok tekintetben a nyugat-európai gyakorlat imitációja.

A következőkben a politikai gazdaságtanból ismert három jóléti államtípusról és az azokhoz kapcsolható rivális elméletekről tartott előadást *Gedeon Péter*, sajnos az előadás jellege nem ilyen időkorlátra lett tervezve, így csak nagyon tömör információkat és felületes értelmezést hallhatott a közönség.

Kertész Krisztián az ipari környezet-szennyezés szabályozásának problémakörét járta körbe. A gazdaságpolitika tökéletes informáltság esetén a két használható szabályozó, a Pigou-adó és a kvótarendszer bármelyike azonos hatékonysággal vethető be, azonban tökéletlen informáltság esetén komoly eltérések lehetnek a hatékonyságban. Az ismertett álláspont szerint elsősorban a környezeti hatástanulmány készítőjére és megbízóira kell figyelni, a szubjektivitás irányának és mértékének a figyelése a célravezető. Az egyes értékek felül- és alulbecslésének feltételezett iránya alapján meg lehet határozni a megfelelő eszközt.

Bara Zoltán mutatta be a bankközi jutalék létező és nem létező versenyhatásait. Az előadásban elhangzottak szerint a bankközi jutalékot a bankok közötti multilaterális egyezmények szabályozzák, amelynek költségeit a kereskedők kénytelenek áthárítani a fogyasztókra. A

jutalék létének indokoltsága kérdéses, specializált bankok (kártyakibocsátó/elfogadó) esetében indokolt lehet a bankközi jutalék, ugyanis a kártyakibocsátás költségeit nem lehet teljes mértékben áterhelni a fogyasztóra, ugyanakkor nem elhanyagolható költségekkel jár a bank számára. Ez a jelenség ebben a formában jelenleg nincs jelen a piacon, de a jutalék a bankpiacon belüli kiegyenlítettség esetén nem bevétel és nem teher, ugyanis a bankpiacon belül cirkulál. Ha jelentős kiegyenlítettség lép fel a piacon belül, akkor a bankközi jutalék terhe már vizsgálható és érdemes elemezni, hogy mire jogos azt terhelni és mire nem, azonban a hazai hatóságok ezt még nem vizsgálják.

A szekcióülés elnöke, *Hámori Balázs* a rendszerváltás utáni két évtizedben lezajló folyamatokat elemezte, különös tekintettel a fokozott agresszióra és agresszív viselkedésre a gazdaságon belül, míg *Horváth József* a kínai „akkumulációs lavina” sajátosságairól beszélt és tárta fel annak okait és hatásait.

VILÁGGAZDASÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ SZEKCIÓ

Simai Mihály kutatóprofesszor, az ülés elnöke felvezető gondolataiban a válság jelenségéről beszélt. Többféle definíció lehetőségét állapította meg. Egyik legegyszerűbb, ám találó megközelítésében a válságot olyan lényeges zavarként aposztrofálta, amely lehetetlenné teszi egy adott rendszer működését. Felhívta ugyanakkor mindenki figyelmét arra, hogy a rendszerbeli zavarok még nem feltétlenül a válság jelei. A válság ráadásul nem jár szükségszerűen együtt az összeomlással. Amit Simai tanár úr szavai közvetítettek a résztvevőkhöz – már csak azért is, mert a felvezetést követő prezentációk és hozzászólások is alapvetően

ehhez kapcsolódtak – az az, hogy nem csak a problémák keletkezési okainak vizsgálatára és károságuk elemzésére, hanem magára a kiútra és a kiút utáni világ adta lehetőségekre is koncentrálnunk kell. A világgazdaság kusza rendszere és az egyes nemzetállamok is át fogják vészelnéni – mint ahogy eddig már jó néhányszor meg is tették – a gépezetben keletkezett zavarokból adódó nehézségeket; még akkor is, ha jelenleg ezen zavarok tömegével szembesülhetünk (a professzor „megaválságot” emlegetett). A már közhelyesen sokat emlegetett „erkölcsi válság” fogalmával kapcsolatban elhangzott, hogy a jelenlegi gazdaságtudományi, illetve közgazdaságtudományi egyetemi képzésben rendkívül elhanyagoltak a gazdaság és erkölcs viszonyát vizsgáló tárgyak; az emberek hajlamosak komolytalannak, tudományosan megalapozatlannak vélni az ilyen jellegű kurzusokat, holott a gazdasági döntések nagy része kapcsán fölmerülhetnek erkölcsi agályok.

Benczes István előadásának címe az *aktív gazdaságpolitika korlátozása* volt. A téma aktualitását az uniós országok mai pénzügyi nehézségei, illetve a maastrichti kritérium-rendszer zavarai adják meg. A fiskális politikai szabályok egészen az 1970-es évekig nem voltak jellemzőek, manapság azonban mintegy 80 országban vannak korlátozó szabályozások; ehhez társulnak még az uniós és egyéb nemzetközi szervezetek által bevezetett külön előírások. Ezek lehetnek adósság-, hiány- és kiadásszabályozások, megkötések. Hatásuk alapvetően pozitív, ám ezt az előadó nem mondta ki ilyen egyértelműen. Adatokkal támasztotta alá, hogy 3 év után már kimutatható a szabályok némi jótékony hatása (az első évben még nem tapasztalható előrelépés), ugyanakkor ezen adatokat is megfelelő körültekintéssel kell szemlélnünk, hi-

szén az EU-n belül Nagy-Britannia vagy Finnország megugró államadóssága még mindig a maastrichti követelmény alatt marad, mások helyzete – például Magyarországé – eltérő és a GDP-hez viszonyított költségvetési hiánynak az elmúlt években bekövetkezett csökkentése ellenére is az államadósság GDP-hez viszonyított aránya tovább növekedett. Hollandia esete jól példázza, hogy nem feltétlenül kellene komoly megszorítások a fiskális konszolidációhoz. A 27 EU tagállamból 20 költségvetése erősen deficites, amiből a fiskális politika által előírtak részleges betartása (inkább be nem tartása) következik. Benczes szerint ezen tényezőkből kiindulva a legfontosabb a fiskális politika hitelessé tétele, az intézkedések előzetes és folyamatos indoklása, utak fölvezetése, valamint a szabályszegések magyarázata, ami tovább erősítheti a gazdasági irányításba vetett bizalmat. Vagyis nagy baj, ha egy gazdaság nem teljesít bizonyos előírásokat, célokat, de még nagyobb, ha ennek okai nincsenek kellőképpen megmagyarázva.

Az ülés ezt követő részében Magyarország válságbeli helyzetéről, az ország reagálási lehetőségeiről esett szó, meglehetősen komor légkörben. Elhangzott, hogy az ország rendkívül súlyos válságban van, adóssága csapdaszerűen halmozódik tulajdonképp az első olajár-robbanást követő cserearány-romlás óta. Volt olyan prezentáció, amely arra a következtetésre hajlott, hogy a helyzet lényegében kezelhetetlen, ha a magyar gazdaság nemzetközi és a belföldi feltételei nem javulnak. Erre reflektálva hozzászólások két külön irányzata volt megfigyelhető. Az egyik – a „görög problémakörre” vonatkoztatva – azt firtatta, vajon egyes nemzetek vergődése alááshatja-e az egész Európai Unió működését. Nyilván fölmerültek a mediterrán államokbeli nehézségek, de persze a magyarorszá-

giak is. Másrészt szó esett a közgazdaságtudomány „tudományszerűségének” megkérdőjelezéséről, vagyis a makro- és mikroökonómiai modellek működésképességéről, az előrejelzések kétes bekövetkeztéről; tömören: a „közgazdaságtan válságáról”. *Magas István* előadásának tárgya ezen hozzászólásokhoz kapcsolódóan az elsőéves közgazdászok által is ismert „alapigazságoknak” (pl. Okun törvénye) és gyakorlati megvalósulásuknak időnkénti eltérése volt. Következtése egyszerű volt: nincsenek a közgazdaságtanban olyan alapvető egyenletek, modellek, amelyek minden szituációban alkalmazhatóak volnának.

A bürokrácia rosszul szervezettsége, kevésbé hatékony, néhol kártékony működése a prezentációk során félmondatokban többször szóba került. Empirikus megközelítésben azonban talán csak *Nagy Sándor Gyula* szemléltette a helyzetet. Előadásában – részben saját felmérésére hivatkozva, annak pontjait végigkövetve – a kis- és középvállalkozások

közi uniós pénzelosztást taglalta. Pozitívumként említette, hogy Magyarország a pénzek lehívását tekintve a tagállamok közül kiemelkedik. Nagy hatékonysággal jut hozzá a pályázati összegekhez – a felhasználás milyensége természetesen egy másik problémakör. A támogatásokhoz való hozzájutás rendszere ugyanakkor többszörösen védett, így maga a pályázás meglehetősen bonyolult, és a kisebb vállalkozások tetemes hátrányban vannak a nagyobbakkal szemben, hiszen nem feltétlenül képesek komoly összegeket áldozni tanácsadásra, pályázatok kidolgozására. Az előadó a gyenge monitoring rendszer, a nagy korrupció és a rosszul szervezett bürokrácia problémáinak fölvezetése után a támogatások jótékony hatásaira is rátért, kijelentette, hogy ezek az összegek igenis komoly segítséget jelentenek a kkv-k számára.

**DIERA DÁNIEL, FODOR EMESE ZSÓFIA,
KELEMEN JÓZSEF ÉS MÁRKUS GERGELY
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ÖSSZEÁLLÍTOTTA
SZENT-IVÁNYI BALÁZS**